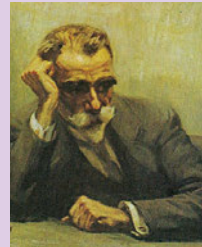
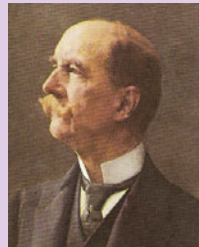

Η Ελλάδα στον 19^ο αιώνα

Τέταρτη Ενότητα

Η Ελλάδα στον 19^ο αιώνα

Προσωποποίηση της Ελλάδας, τοιχογραφία, Αθήνα, Μέγαρο Βουλής, Αίθουσα Ελευθερίου Βενιζέλου

Εισαγωγή

Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, το 1830, ήταν κορυφαίο ιστορικό γεγονός για τους Έλληνες. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος έπρεπε να οργανωθεί κατά τα πρότυπα των προηγμένων κρατών της Δυτικής Ευρώπης, να αποκτήσει αξιόλογη εκπαίδευση, ισχυρό στρατό και υγιή οικονομία. Ταυτόχρονα είχε να αντιμετωπίσει το ζήτημα των Ελλήνων που ζούσαν ακόμη έξω από τα σύνορά του.

Η τέταρτη ενότητα αποτελείται από έξι κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η βασιλεία του Όθωνα - ο Ιωάννης Κωλέττης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η βασιλεία του Γεωργίου Α΄ - ο Χαρίλαος Τρικούπης

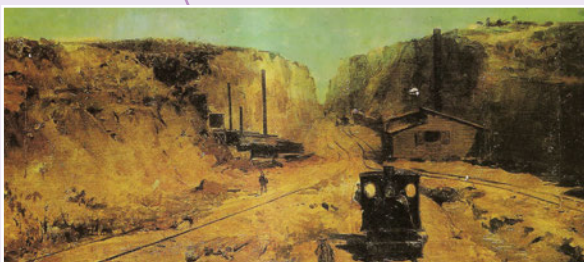
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Επαναστατικά κινήματα στη Μακεδονία και την Κρήτη

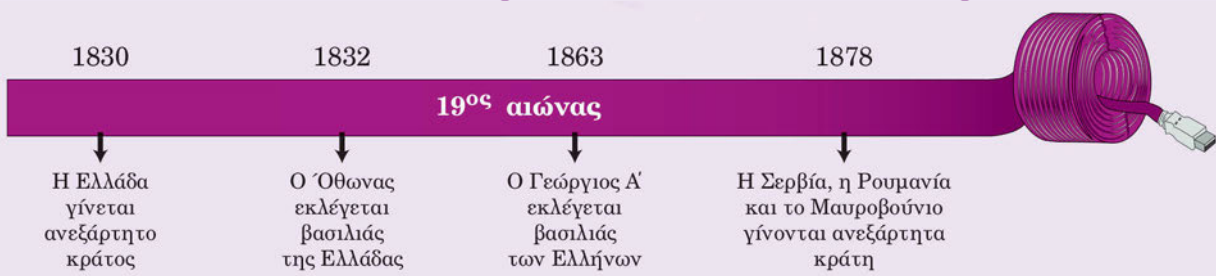
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος, ακμαία ελληνικά κέντρα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Η κρίση στα Βαλκάνια

Κεφάλαιο 1

Η βασιλεία του Όθωνα - ο Ιωάννης Κωλέττης

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια επιλέχθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις ως βασιλιάς της Ελλάδας ο νεαρός Βαυαρός πρίγκιπας Όθωνας, ο οποίος βασίλευσε έως το 1862. Το 1844 ο Όθωνας υποχρεώθηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα. Την ίδια χρονιά ο Ιωάννης Κωλέττης ανέλαβε πρωθυπουργός της χώρας.

▲ Ο Όθωνας

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία επέλεξαν το 1832 για το αξίωμα του βασιλιά της Ελλάδας τον 17χρονο πρίγκιπα Όθωνα, γιο του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου. Οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις εγγυήθηκαν επίσης για το πολίτευμα της χώρας, την ανεξαρτησία της και τα σύνορά της. Ο νεαρός βασιλιάς έφτασε στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1833. Επειδή όμως δεν είχε ενηλικιωθεί ακόμα, ανέλαβαν τη διακυβέρνηση για δυο χρόνια τρεις συμπατριώτες του, οι οποίοι αποτέλεσαν τη λεγόμενη Αντιβασιλεία.

Οι Βαυαροί, με τον ερχομό τους στην Ελλάδα, πήραν δραστικά μέτρα για την *ανασυγκρότηση* του κράτους. Προσπάθησαν να οργανώσουν τη διοίκηση, τη δικαιοσύνη και το *εκπαιδευτικό σύστημα*, να ενδυναμώσουν την οικονομία και να κατοχυρώσουν την πρόσφατη ανεξαρτησία. Το ελληνικό κράτος χωρίστηκε σε νόμους, επαρχίες και δήμους ενώ η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε τον Δεκέμβριο του 1834 από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Ιδρύθηκαν σχολεία για όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης (*Δημοτικά, Ελληνικά* και Γυμνάσια), *Διδασκαλείο* καθώς και Πανεπιστήμιο στην Αθήνα, που άρχισε να λειτουργεί το 1837.

Ο στρατός στελεχώθηκε και με Βαυαρούς αξιωματικούς και η Εκκλησία της Ελλάδας ανακηρύχθηκε αυτοκέφαλη, δηλαδή ανεξάρτητη διοικητικά από το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Οι σχέσεις του ελληνικού κράτους με την Υψηλή Πύλη διαταράσσονταν από το ζήτημα των υπόδουλων Ελλήνων, που ζούσαν έξω από τα σύνορά του. Παρά τις δυσκολίες, το 1855 υπογράφηκε η πρώτη εμπορική και ναυτιλιακή συμφωνία μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών Τούρκων.

Την εποχή της βασιλείας του Όθωνα δόθηκε βαρύτητα στην οργάνωση της διοίκησης και σε θέματα ασφάλειας και οικονομίας. Ωστόσο, ο τρόπος διακυβέρνησης καθώς και πολλές βασιλικές αποφάσεις δημιούργησαν δυσαρέσκεια. Τα *εθνικά κήματα* δεν δόθηκαν στους αγρότες και τους *ακτήμονες*, οι περισσότεροι από τους αγωνιστές του 1821 παραμερίστηκαν ενώ η ληστεία στην ύπαιθρο μεγάλωνε την ανασφάλεια και την αναταραχή.

Η λαϊκή δυσαρέσκεια κατά του Όθωνα οδήγησε στην οργάνωση επαναστατικού κινήματος, που είχε σκοπό να τον εξαναγκάσει να παραχωρήσει Σύνταγμα. Το κίνημα εκδηλώθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου του 1843. Μονάδες του στρατού, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Δημήτριο Καλλέργη και τον αγωνιστή του 1821 Ιωάννη Μακρυγιάννη, περικύκλωσαν μαζί με πλήθος λαού τα ανάκτορα (στη σημερινή πλατεία Συντάγματος) ζητώντας Σύνταγμα. Τον επόμενο χρόνο ψηφίστηκε Σύνταγμα και το πολίτευμα της χώρας μεταβλήθηκε από απόλυτη μοναρχία σε συνταγματική μοναρχία.

Στα επόμενα χρόνια οι αντιδράσεις κατά της βασιλείας του Όθωνα δε σταμάτησαν. Το φθινόπωρο του 1862 ξέσπασαν επαναστατικά κινήματα σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας. Ο Όθωνας έχασε το θρόνο του και μαζί με τη βασίλισσα Αμαλία επέστρεψε στην πατρίδα του, τη Βαυαρία.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα διαδόθηκε η «Μεγάλη Ιδέα», δηλαδή η επέκταση των συνόρων του ελληνικού κράτους και η απελευθέρωση των υπόδουλων Ελλήνων που εξακολουθούσαν να ζουν κυρίως στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εμπνευστής της «Μεγάλης Ιδέας» και ένας από τους θερμούς υποστηρικτές της στάθηκε ο Ιωάννης Κωλέττης. Ο Κωλέττης ήταν υπουργός των Εσωτερικών της ελληνικής επαναστατικής Κυβέρνησης και αργότερα σύμβουλος του Καποδίστρια. Το 1844 ανέλαβε πρωθυπουργός της χώρας μέχρι τον θάνατο του, το 1847. Υποστηρικτής της «Μεγάλης Ιδέας» ήταν και ο ίδιος ο βασιλιάς Όθωνας.

Γλωσσάρι

Βαυαρία: Περιοχή της Γερμανίας.

Ανασυγκρότηση: Αναδιοργάνωση.

Εκπαιδευτικό σύστημα: Ο τρόπος οργάνωσης της εκπαίδευσης ενός κράτους.

Δημοτικά σχολεία: Σχολεία της στοιχειώδους (πρωτοβάθμιας) εκπαίδευσης.

Ελληνικά σχολεία: Παλιός τύπος σχολείων μεταξύ Δημοτικού και Γυμνασίου.

Διδασκαλείο: Σχολείο εκπαίδευσης δασκάλων.

Εθνικά κτήματα: Τα κτήματα που ανήκαν στο ελληνικό κράτος.

Ακτήμονας: Αυτός που δεν έχει κτηματική περιουσία.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Η ενδυμασία των κατοίκων της Αθήνας

«Όλοι οι Έλληνες, όποιας τάξης και όποιας καταγωγής κι αν είναι, ξυρίζουν τα μάγουλα και το πηγούνι και κρατούν το μουστακάκι. Όταν πενθούν αφήνουν γένια. Οι κομψοί, που έχουν φαβορίτες κατά τη μόδα της Ευρώπης, στραβοκοιτάζονται από τους καλούς πολίτες. Μέσα στις συνήθειες των παλικαριών είναι να σφίγουν υπερβολικά τη μέση. Οι άνδρες είναι που φοράνε εδώ κορσέ... Οι Αθηναίες φοράνε μια μεταξωτή ή τσίτινη φούστα, ανάλογα με την τάξη τους, με μια βελούδινη ζακέτα ανοιχτή μπροστά. Φοράνε το κόκκινο φεσάκι στραβά, για να πέφτει στο αυτί και, τις περισσότερες φορές, περιορίζονται να τυλίγουν γύρω από το κεφάλι τους μια χοντρή πλεξούδα των μαλλιών τους, στριμμένη με ένα φουλάρι».

Έντμοντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος*, πρόλογος, επιμέλεια και σχολιασμός Τάσος Βουρνάς, Αθήνα, χχ., σσ. 54-55.

2. Η επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου

«Μη μολύνετε την Τρίτην Σεπτεμβρίου. Η Τρίτη Σεπτεμβρίου δεν είναι κτήμα ολίγων. Εμείς οι γράφοντες την προετοιμάσαμεν· ο στρατός της πρωτεύουσας την ενήργησεν· ο εν αυτή λαός τη συνέδραμε· το έθνος όλον την εστήριξεν· μη μολύνετε την Τρίτην Σεπτεμβρίου είναι το αξιολογώτερον συμβάν του δεκάτου ενάτου αιώνος».

Αλέξανδρος Σούτσος, *Η μεταβολή της Τρίτης Σεπτεμβρίου*, Αθήνα 1844, σ. 56.

3. Ο Ιωάννης Κωλέττης θέτει τις βάσεις της «Μεγάλης Ιδέας» (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η Ελλάδα αποτελεί το κέντρο της Ευρώπης. Όρθια και έχοντας στα δεξιά της την Ανατολή και στα αριστερά της τη Δύση, προορίζεται να φωτίσει με την πτώση της τη Δύση και με την αναγέννησή της την Ανατολή. Τον πρώτο προορισμό τον εκπλήρωσαν οι πρόγονοί μας, ο δεύτερος πρέπει να εκπληρωθεί από εμάς. Στο πνεύμα του όρκου αυτού και της μεγάλης αυτής ιδέας, είδα πάντοτε τους πληρεξουσίους του έθνους να συνέρχονται για να αποφασίσουν όχι πλέον για την τύχη της Ελλάδας αλλά για την τύχη της ελληνικής φυλής. Πόσο θα ήθελα να ήταν παρόντες σήμερα εδώ οι Γερμανοί, οι Ζαΐμηδες, οι Κολοκοτρώνηδες, οι αλλοτινοί πληρεξουσίοι της Εθνοσυνέλευσης και εκείνοι που πήραν τα όπλα για τον κοινό αυτό σκοπό, για να συμφωνήσουν μαζί μου πόσο απομακρυνθήκαμε από τη μεγάλη εκείνη ιδέα της πατρίδας, την οποία είδαμε για πρώτη φορά να εκφράζεται στο τραγούδι του Ρήγα. Με ένα πνεύμα τότε ενωμένοι, όσοι ονομαζόμαστε Έλληνες, πετύχαμε εν μέρει το σκοπό μας. Τώρα όμως εμείς, οι οποίοι κρατώντας στο ένα χέρι τη σημαία της θρησκείας και στο άλλο τη σημαία της ελευθερίας κοπιάσαμε για πολλά έτη για την απελευθέρωση όλων των ομόδοξων χριστιανών, ασχολούμαστε με μάταιες διακρίσεις Ελλήνων και Ελλήνων, χριστιανών και χριστιανών».

Η της Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευσις. Πρακτικά, Αθήνα, σσ. 190-191.

Ματιά στο παρελθόν

Η Βουλή των Ελλήνων και ο Άγνωστος Στρατιώτης

Το κτίριο, στο οποίο στεγάζεται σήμερα η Βουλή των Ελλήνων, ήταν αρχικά το ανάκτορο του βασιλιά Όθωνα. Χτίστηκε την περίοδο 1836-1843. Το 1929 ο τότε πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος αποφάσισε να στεγασθεί εκεί το

Ελληνικό Κοινοβούλιο. Ένα χρόνο νωρίτερα ανεγέρθηκε μπροστά από το Κοινοβούλιο, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Αδριανού Λαζαρίδη, το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτου, ο πιο ιερός τόπος του ελληνικού κράτους προς τιμήν όσων έχασαν τη ζωή τους στους αγώνες για την ελευθερία.

▲ Η ανακοίνωση της εκλογής του Όθωνα στον ελληνικό θρόνο, έργο του Πέτερ φον Ες, Αθήνα, Εθνική Βιβλιοθήκη

▲ Ο Ιωάννης Κωλέττης

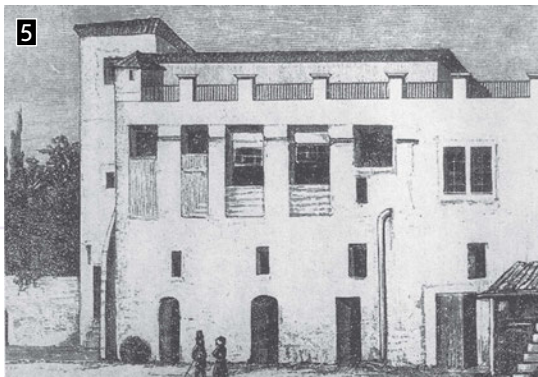

▲ Ο βασιλιάς Όθωνας

▲ Η βασίλισσα Αμαλία

▼ Λαϊκή λιθογραφία με το εξεγερμένο πλήθος την 3η Σεπτεμβρίου 1843, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

◀ Προσέδιο της πρόσψης του πρώτου ελληνικού Πανεπιστημίου στην Αθήνα

📖 Ερωτήματα

- Για ποιους λόγους πραγματοποιήθηκε η επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 και ποιο ήταν το αποτέλεσμα της;
- Ποιο ήταν το περιεχόμενο της «Μεγάλης Ιδέας»; Θα σας βοηθήσει η Πηγή 3.

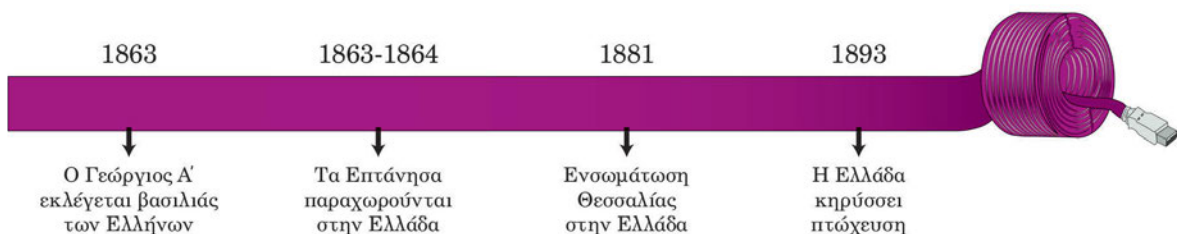
Κεφάλαιο 2

Η βασιλεία του Γεωργίου Α' - ο Χαρίλαος Τρικούπης

Μετά την απομάκρυνση του Όθωνα, νέος βασιλιάς της Ελλάδας επιλέχθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις ο Δανός πρίγκιπας **Γεώργιος**, ο οποίος κυβέρνησε τη χώρα για μισό περίπου αιώνα. Από τους πιο δραστήριους πρωθυπουργούς, με τους οποίους συνεργάστηκε, ήταν ο **Χαρίλαος Τρικούπης**.

▲ Ο βασιλιάς Γεώργιος Α', Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Ηαπομάκρυνση του Όθωνα οδήγησε στην εκλογή του Δανού πρίγκιπα Γεώργιου, ο οποίος ανακηρύχθηκε βασιλιάς των Ελλήνων (1863). Την ίδια χρονιά οι Άγγλοι παραχώρησαν τα Επτάνησα στην Ελλάδα, ως δώρο στο νέο βασιλιά.

Ο Γεώργιος Α΄ βασίλευσε για πενήντα περίπου χρόνια. Στη διάρκεια της βασιλείας του κατέβαλε προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της χώρας και την εδαφική της επέκταση. Το 1864 ψηφίστηκε νέο, πιο δημοκρατικό Σύνταγμα που περιόριζε ακόμη περισσότερο την εξουσία του βασιλιά και αναγνώριζε για την Ελλάδα το πολίτευμα της βασιλευομένης δημοκρατίας. Επίσης την εποχή αυτή, εκτός από τα Επτάνησα, ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος η Θεσσαλία (1881) καθώς και ο σημερινός νομός της Άρτας, με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο πληθυσμός αλλά και οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις.

Για την προσάρτηση του νομού της Άρτας στην Ελλάδα συνέβαλε αποφασιστικά ο Χαρίλαος Τρικούπης. Ο Τρικούπης, που ήταν νομικός και διπλωμάτης, διετέλεσε υπουργός και αργότερα πρωθυπουργός της χώρας. Γνωρίζοντας καλά τις περιορισμένες δυνατότητες του ελληνικού κράτους, δεν ενθάρρυνε τα ένοπλα επαναστατικά κινήματα στις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που κατοικούσαν υπόδουλοι Έλληνες. Αντί γι' αυτό, προτίμησε να τονώσει την ελληνικότητα των *αλύτρωτων περιοχών* ιδρύοντας σχολεία και εκκλησίες.

Ο Τρικούπης ενίσχυσε τη δημοκρατία και ασχολήθηκε κυρίως με την οργάνωση του κράτους. Τις περιόδους της πρωθυπουργίας του πραγματοποίησε σημαντικά έργα για τον εκσυγχρονισμό της χώρας, όπως η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου και η αποξήρανση της *λίμνης Κωπαΐδας*, παίρνοντας δάνεια και από το εξωτερικό. Παράλληλα, βελτίωσε τις συγκοινωνίες με την κατασκευή οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου.

Καθώς όμως η Ελλάδα είχε δανειστεί μεγάλα ποσά και οι φόροι δεν συλλέγονταν σωστά, τα έξοδα του κράτους ήταν περισσότερα από τα έσοδα. Το 1893 ο Τρικούπης κήρυξε πτώχευση και λίγο αργότερα η χώρα δέχτηκε *Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο*, προκειμένου να πληρωθεί το *υπέρογκο* δημόσιο χρέος της.

Γλωσσάρι

Αλύτρωτες περιοχές: Οι περιοχές που δεν απελευθερώθηκαν και έμειναν έξω από τα σύνορα του ελληνικού κράτους. Οι πληθυσμοί των περιοχών αυτών ονομάζονται «αλύτρωτοι» και το ζήτημα «αλυτρωτισμός».

Λίμνη Κωπαΐδα: Μεγάλη λίμνη στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδας. Με την αποξήρασή της δημιουργήθηκαν πολλά καλλιεργήσιμα εδάφη, ενώ καταπολεμήθηκε και η αρρώστια της ελονοσίας που ταλαιπωρούσε τους κατοίκους.

Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος: Έλεγχος της οικονομίας της χώρας από διεθνή Επιτροπή.

Υπέρογκος: Πάρα πολύ μεγάλος, υπέρμετρος.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Ψήφισμα της Βουλής των Επτανήσων (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Τα νησιά Κέρκυρα, Κεφαλονιά, Ζάκυνθος, Λευκάδα, Ιθάκη, Κύθηρα, Παξοί να ενωθούν με το Βασίλειο της Ελλάδας και να αποτελούν για πάντα αναπόσπαστο μέρος του σε μια αδιαίρετη πολιτεία υπό τη συνταγματική βασιλεία του Βασιλιά των Ελλήνων Γεωργίου Α' και των διαδόχων του. Κέρκυρα, 23 Σεπτεμβρίου 1863».

Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του, τόμ. 1, Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 203.

2. Ο Ισθμός της Κορίνθου

«Η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου, η οποία έχει ήδη εξασφαλισθεί, θα χρησιμεύσει ως μέσο κατάδειξης και πραγμάτωσης της ναυτικής υπεροχής των Ελλήνων. Οι περισσότεροι αξιόπιστες στατιστικές αποδεικνύουν σε όλους την αλήθεια αυτή... Τα κέρδη της διώρυγας της Κορίνθου θα υπερβούν, συγκριτικά, τα αντίστοιχα της διώρυγας του Σουέζ και θα αποτελούν μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες της εποχής».

Άρθρο της εφημερίδας *Παλιγγενεσία*, 28 Ιουνίου 1890, το οποίο περιέχεται στην έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 740.

Ματιά στο παρελθόν

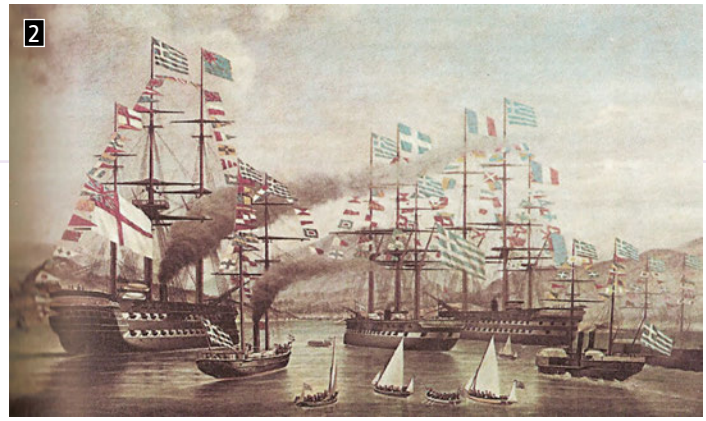
Η Βιομηχανική Επανάσταση

Η περίοδος από το 1770 έως και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται από σημαντικά τεχνικά και τεχνολογικά επιτεύγματα, ιδιαίτερα στη Δυτική Ευρώπη. Η Βιομηχανική Επανάσταση, όπως αποκαλούνται οι εξελίξεις αυτές, διακρίνεται σε δύο φάσεις. Κατά την πρώτη περίοδο, που φτάνει έως το 1830, οι μηχανές από ατμό αποτέλεσαν τη βάση της ανάπτυξης. Η ανάπτυξη της κλωστοϋφαντουργίας και η επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου αποτελούν τον καθρέπτη της νέας εποχής. Στη δεύτερη περίοδο, μετά το 1850, η εφεύρεση συνθετικών υλικών συνέβαλε στην περαιτέρω ανάπτυξη. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη χρήση του πλαστικού, του πετρελαίου και του ηλεκτρισμού. Όμως η Βιομηχανική Εποχή είχε και θλιβερές συνέπειες, όπως οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης στις μεγάλες πόλεις και η εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας.

▲ Η παραχώρηση των Επτανήσων στην Ελλάδα, έγχρωμη λαϊκή λιθογραφία

▲ Ζωγραφική απεικόνιση της άφιξης του Γεωργίου Α' στην Ελλάδα, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη

▲ Κωνσταντίνος Βολανάκης, Η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΟΣ ΠΡΟΣ ΕΥΡΕΣΙΝ ΔΑΝΕΙΟΥ

ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ . ΑΡΕΛΑΙΜΕΝΟΣ ΕΡΙΣΚΟΜΑΙ ΣΕ ΚΥΗΛΑ ΑΓΡΙΕΜΕΝΑ ΚΙ' ΑΝ ΔΕΝ ΑΛΛΑΞΟΥΝ ΟΙ ΚΑΡΟΙ ΔΡΟΜΟΝΟΝ Σ' ΕΜΕΙΝ

◀ Γελοιογραφίες που απεικονίζουν τον Τρικούπη να αγωνίζεται για την εξεύρεση δανείου (αριστερά) και να πνίγεται στη θάλασσα της λαϊκής κατακραυγής (δεξιά)

🗉 Ερωτήματα

- Πώς χαρακτηρίζετε την πολιτική του Τρικούπη και γιατί;
- Με βάση την Πηγή 2, ποια ήταν τα προσδοκώμενα οφέλη από τη διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου;

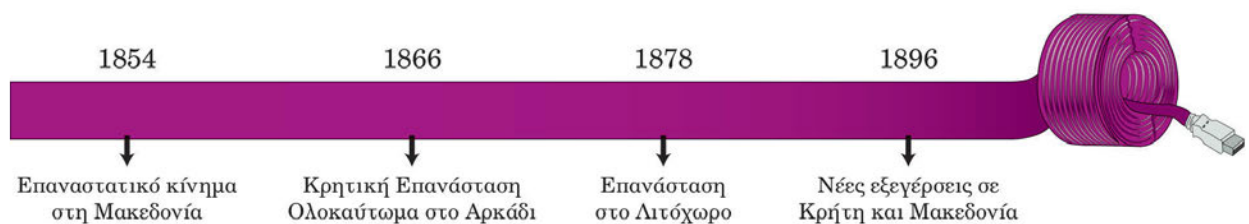
Κεφάλαιο 3

Επαναστατικά κινήματα στη Μακεδονία και την Κρήτη

Μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, στις περιοχές που έμειναν έξω από τα σύνορά του συνεχίστηκαν τα επαναστατικά κινήματα, με σκοπό την απελευθέρωσή τους από την οθωμανική κυριαρχία. Ιδιαίτερα στη **Μακεδονία** και στην **Κρήτη** οι επαναστατικές ενέργειες ήταν πολλές.

▲ Φανταστική απεικόνιση με τον Όθωνα και την Αμαλία να κατευθύνουν τις επαναστατικές ενέργειες των Ελλήνων

Το 1854 οργανώθηκε στη Μακεδονία επαναστατικό κίνημα εναντίον των Οθωμανών, με τη συμμετοχή εθελοντών από την ελεύθερη Ελλάδα. Τη *στρατολογία*, τον εφοδιασμό και την αποστολή εθελοντών αναλάμβαναν συνήθως μυστικές *εταιρείες* από την ελεύθερη Ελλάδα, όπως η «Αδελφότης» και η «Εθνική Άμυνα», καθώς το ελληνικό κράτος υιοθετούσε επίσημα ουδέτερη στάση. Παλιοί και έμπειροι αγωνιστές, όπως ο Θεόδωρος Ζιάκας και ο Τσάμης Καρατάσος, μαζί με ντόπιους Μακεδόνες πολέμησαν εναντίον των Τούρκων αλλά αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Μακεδονία, ύστερα από μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων και κάτω από την πίεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μερικά χρόνια αργότερα, το 1878, Έλληνες επαναστάτες από την ελεύθερη Ελλάδα και τη Μακεδονία ξεσηκώθηκαν και κήρυξαν την ένωσή της με το ελληνικό κράτος. Ο λοχαγός Κοσμάς Δουμπιώτης αποβιβάστηκε στο Λιπόχωρο της Πιερίας με εθελοντές. Με τη βοήθεια του Επισκόπου Κίτρους Νικόλαου οι επαναστάτες αντιμετώπισαν πολυάριθμες τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις, αλλά τελικά ηττήθηκαν και διασκορπίστηκαν.

Παρόλο που η επανάσταση στη Μακεδονία το 1878 απέτυχε, η ελληνική Κυβέρνηση την επικαλέστηκε στο *Συνέδριο του Βερολίνου* για να πείσει τις Μεγάλες Δυνάμεις να μην παραχωρήσουν την περιοχή στη Βουλγαρία, που την διεκδικούσε. Έτσι, η Μακεδονία παρέμεινε επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Παρακινήμενη από την προσάρτηση των Επτανήσων στο ελληνικό κράτος, επαναστάτησε το 1866 η Κρήτη ζητώντας να ενωθεί με την Ελλάδα. Η Κρητική Επανάσταση κορυφώθηκε με το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι. Στη μονή Αρκαδίου, κοντά στο Ρέθυμνο, κλείστηκαν επαναστάτες για να αντιμετωπίσουν τα τουρκικά στρατεύματα. Εκεί κατέφυγαν και γυναίκοι για να προστατευθούν. Οι πολιορκημένοι, για να μην αιχμαλωτιστούν από τους Τούρκους, ανατινάχθηκαν τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου.

Το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι σκόρπισε μεγάλη συγκίνηση στη Δυτική Ευρώπη. Ωστόσο, μετά από σύσκεψη των Μεγάλων Δυνάμεων, το ελληνικό κράτος αναγκάστηκε να μην υποστηρίξει επαναστατικά κινήματα εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και να πληρώσει αποζημίωση στους Οθωμανούς.

Το 1896 η Μακεδονία και η Κρήτη εξεγέρθηκαν ταυτόχρονα αλλά οι πολεμικές επιχειρήσεις διακόπηκαν και πάλι, μετά από παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Ως αντάλλαγμα, ο Σουλτάνος υποχρεώθηκε να παραχωρήσει αυτονομία στην Κρήτη. Οι ένοπλοι αγώνες, αν και με καθυστέρηση, άρχισαν να δικαιώνονται.

Γλωσσάρι

Στρατολογία: Συγκέντρωση στρατευσίμων για κατάταξη τους στον στρατό.

Εταιρεία: Ομάδα ανθρώπων που συνεργάζονται για την πραγματοποίηση κοινού σκοπού.

Συνέδριο Βερολίνου: Πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1878 αναφορικά με την τύχη των Βαλκανικών εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Απόψεις για τη δραστηριοποίηση της Ελλάδας έναντι των αλύτρωτων Ελλήνων (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Η ελεύθερη Ελλάδα έχει ιερό καθήκον, το οποίο επιβάλλουν η κοινή καταγωγή, η γλώσσα, η θρησκεία, τα πολύχρονα πάθη και αυτή ακόμα η αυτοσυντήρηση να φροντίζει για ολόκληρο τον Ελληνισμό, για τους στενότερους δεσμούς του, για την οργάνωσή του και τη θωράκισή του με όλες τις αρχές, σύμφωνα με τις οποίες κάθε ελεύθερο έθνος ζει, πολιτεύεται και ενεργεί».

Δήμος Θεσσαλονίκης, *Επιστημονικό Συμπόσιο Χριστιανική Μακεδονία. Ο από Θεσσαλονίκης Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄ ο Μεγαλοπρεπής*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 133.

2. Διαμαρτυρία του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Στρώμνιτσας, 12 Μαρτίου 1878 (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Εμείς, φροντίζοντας για τους εαυτούς μας, ερχόμαστε να διακηρύξουμε μπροστά σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο του παρόντος και των επόμενων αιώνων ότι ως Μακεδόνες και απόγονοι των ευγενών εκείνων εκπολιτιστών της Ασίας, με κανένα τρόπο δεν θέλουμε ούτε δεχόμαστε να αποτελέσει η πατρίδα μας μέρος της Βουλγαρίας. Εμείς οι κάτοικοι της Στρώμνιτσας δεν θέλουμε να μπούμε κάτω από οιονδήποτε σλαβικό ζυγό, διότι είμαστε και θέλουμε να είμαστε Μακεδόνες και σταθερό μέλος της μεγάλης ελληνικής οικογένειας».

Ευάγγελου Κωφού, *Η επανάσταση της Μακεδονίας κατά το 1878*, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 317-318.

3. Επιστολή του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου προς τον Χαρίλαο Τρικούπη, 20 Μαΐου 1882

«Είναι ανάγκη να ορίσουμε τι εννοούμε ελληνισμό στη Μακεδονία. Αν εννοούμε μόνο τους καθαρούς Έλληνες, χαθήκαμε. Όπως έχουν τώρα τα πράγματα, είναι ανάγκη ο επίσημος Ελληνισμός της Μακεδονίας να περιλάβει όλους όσους υπάγονται στην Ορθόδοξη Εκκλησία και οι οποίοι έχουν δικαίωμα στην πατρική της προστασία. Και γι' αυτό ο πατριάρχης υποστηρίζει δημόσια τη θέση ότι είναι αρχηγός όχι μόνο των Ελλήνων αλλά και όλων των ορθοδόξων, θέση, που αφού διαδόθηκε στη Μακεδονία, ξεσήκωσε την οργή των προξένων και των πρακτόρων μας».

Χρήστος Καρδαράς, *Ιωακείμ Γ΄ - Χαρίλαος Τρικούπης. Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884)*, Αθήνα 1998, σσ. 124-125.

Ματιά στο παρελθόν

Ίδρυση του Ερυθρού Σταυρού

Τον Ιούνιο του 1859 ο Ελβετός Ερρίκος Ντυνάν βρέθηκε στο Σολφερίνο, μία κωμόπολη στη Βόρεια Ιταλία όπου είχε διεξαχθεί αιματηρή μάχη ανάμεσα στα αυστριακά και τα γαλλοϊταλικά στρατεύματα. Ο Ντυνάν για αρκετές μέρες ασχολήθηκε με την περίθαλψη των περίπου 9.000 τραυματιών που είχαν μείνει αβοήθητοι. Τις οδυνηρές εντυπώσεις του τις κατέγραψε σε σχετικό βιβλίο, το οποίο υπήρξε η αφορμή για τη δημιουργία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού λίγα χρόνια αργότερα, το 1863.

◀ Ο Λευκός Πύργος στη Θεσσαλονίκη, χαρακτηριστικό του 19^{ου} αιώνα, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

◀ Απεικόνιση της ανατίναξης της μονής Αρκαδίου (1866)

▲ Φανταστική απεικόνιση του αγώνα στο Αρκάδι, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη

▶ Μακεδόνες επαναστάτες το 1878

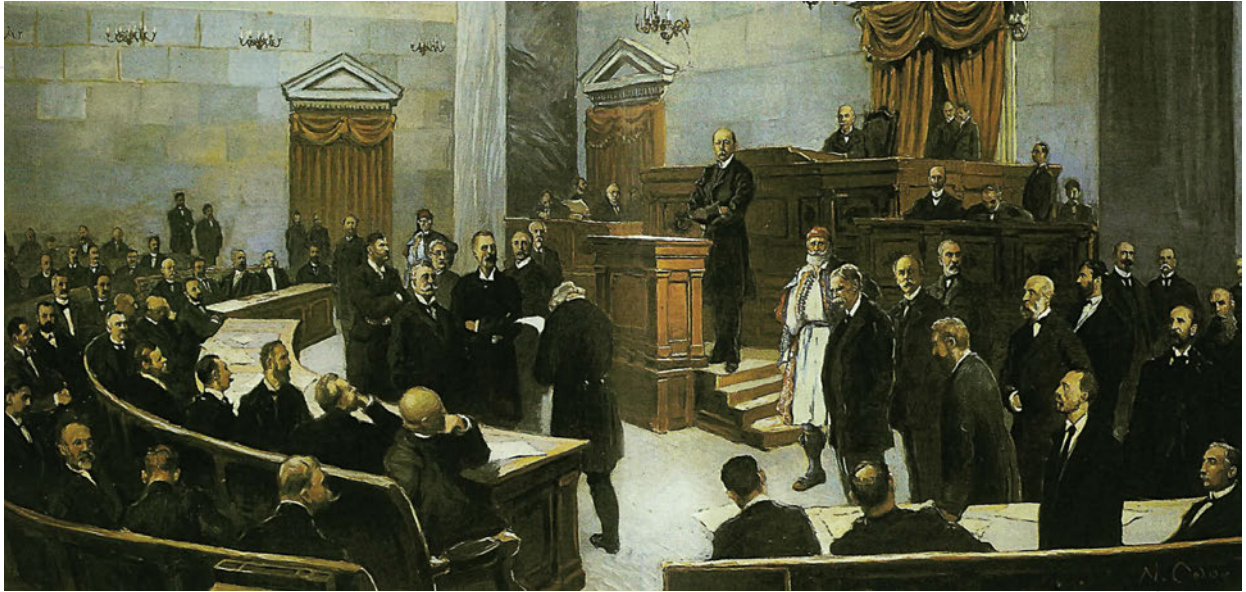
📖 Ερωτήματα

- Τι γνωρίζετε για το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι το 1866 και την επανάσταση στο Λιτόχωρο το 1878;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών και το εικονογραφικό υλικό, ποιες ομάδες Ελλήνων συμμετείχαν στις επαναστατικές ενέργειες στις αλύτρωτες περιοχές;

Κεφάλαιο 4

Η Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η Ελλάδα κατέβαλλε προσπάθειες για να πλησιάσει το επίπεδο οργάνωσης των ανεπτυγμένων κρατών. Ωστόσο, πολλά εσωτερικά προβλήματα, όπως η ληστεία αλλά και η οικονομική κρίση, δημιουργούσαν εμπόδια. Ο 19^{ος} αιώνας τελείωσε με τον ατυχή Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897.

▲ Ζωγραφική αναπαράσταση συνεδρίασης της Βουλής, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η Ελλάδα, έχοντας ως πρότυπο τις προηγμένες χώρες της Δύσης, έκανε σημαντικές προσπάθειες εκσυγχρονισμού. Το Σύνταγμα του 1864, επηρεασμένο από τα Συντάγματα του Βελγίου και της Δανίας, προέκρινε το σύστημα της μίας Βουλής με θητεία τεσσάρων χρόνων. Όμως ο βασιλιάς Γεώργιος εξακολουθούσε να παρεμβαίνει στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, επιβάλλοντας συχνά τη δική του άποψη.

Μόνο την επόμενη δεκαετία και έπειτα από ενέργειες του Τρικούπη καθιερώθηκε η αρχή της δεδηλωμένης (1875). Σύμφωνα μ' αυτήν, ο βασιλιάς ήταν υποχρεωμένος να αναθέτει τον σχηματισμό κυβέρνησης στον αρχηγό του κόμματος που τον υποστήριζε η πλειοψηφία της Βουλής. Την εποχή αυτή δύο ήταν οι κυριότεροι πολιτικοί σχηματισμοί που εναλλάσσονταν στην εξουσία: το κόμμα του Χαρίλαου Τρικούπη, που υποστήριζε τον εξευρωπαϊσμό της χώρας και το αντίπαλο κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, που στηριζόταν στα πιο φτωχά κοινωνικά στρώματα.

Τα χρήματα που δανείστηκε η Ελλάδα από το εξωτερικό στη δεκαετία του 1880, εξαντλήθηκαν γρήγορα. Την οικονομική κρίση επιδείνωσε και η κατάρρευση του εμπορίου της σταφίδας σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς η σταφίδα αποτελούσε το βασικό γεωργικό προϊόν που εξήγε η χώρα. Έτσι, η πτώχευση του ελληνικού κράτους το 1893 ήταν αναπόφευκτη.

Εκτός από τα οικονομικά προβλήματα, το ελληνικό κράτος είχε να αντιμετωπίσει και το φαινόμενο της ληστείας. Συμμορίες ληστών, που ζούσαν συνήθως στην ύπαιθρο ανάμεσα σε *νομάδες κτηνοτρόφους*, δρούσαν ως τα προάστια της πρωτεύουσας ενώ δημιουργούσαν ταραχές και στα σύνορα της χώρας. Το 1870, μάλιστα, ληστές απήγαγαν και δολοφόνησαν Άγγλους περιηγητές στο χωριό Δήλεσι της Βοιωτίας, δυσφημίζοντας την Ελλάδα στο εξωτερικό.

Στο μεταξύ στην Κρήτη ξέσπασε ξανά επαναστατικό κίνημα, που ενισχύθηκε με στρατό και στόλο από την ελεύθερη Ελλάδα. Τότε η Τουρκία κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Ελλάδας. Καλά οργανωμένες τουρκικές δυνάμεις εισέβαλαν το 1897 στη Θεσσαλία και στη συνέχεια στη Στερεά Ελλάδα, νικώντας τον ελληνικό στρατό. Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 τερματίστηκε μετά από παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Ελλάδα υποχρεώθηκε να πληρώσει στην Τουρκία μεγάλη χρηματική αποζημίωση. Για τον λόγο αυτό, πήρε νέο δάνειο από τις Μεγάλες Δυνάμεις, με τον όρο αυτές να διαχειρίζονται ορισμένα από τα έσοδα του κράτους.

Την εποχή αυτή κυριάρχησε το *γλωσσικό ζήτημα*, η διαμάχη για το είδος της γλώσσας που έπρεπε να χρησιμοποιείται επίσημα από το κράτος (δημοτική ή καθαρεύουσα). Μετά το 1880, στη λογοτεχνία χρησιμοποιήθηκε η δημοτική γλώσσα και παρουσιάζονταν συχνότερα τα θέματα της καθημερινής ζωής. Σημαντικοί λογοτέχνες του 19^{ου} αιώνα ήταν ο Κωστής Παλαμάς και ο Κωνσταντίνος Καβάφης στην ποίηση, ο Γεώργιος Βιζυηνός και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στην πεζογραφία. Στη γλυπτική ξεχώρισε ο Γιαννούλης Χαλεπάς ενώ στη ζωγραφική διακρίθηκαν ο Νικηφόρος Λύτρας, ο Νικόλαος Γύζης, ο Κωνσταντίνος Βολανάκης και ο Γεώργιος Ιακωβίδης. Την ίδια εποχή ο δημοτικιστής Γιάννης Ψυχάρης έγραφε: «Ένα έθνος, για να γίνει έθνος, θέλει δυο πράγματα. Να μεγαλώσουν τα συνορά του και να κάμη φιλολογία δική του».

Γλωσσάρι

Νομάδες κτηνοτρόφοι: Κτηνοτρόφοι που μετακινούνται από τόπο σε τόπο.

Γλωσσικό ζήτημα: Η διαμάχη ανάμεσα στους δημοτικιστές και στους αρχαϊστές για το είδος της ελληνικής γλώσσας που θα καθιερωνόταν ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους. Οι δημοτικιστές υποστήριζαν τη χρήση μιας γλώσσας κοινής και κατανοητής απ' όλους, ενώ οι αντίπαλοι τους ήθελαν μια γλώσσα που συγγένευε με την αρχαία ελληνική.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Η αρχή της δεδηλωμένης (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Για να διορθωθεί η κατάσταση πρέπει να γίνει ειλικρινά αποδεκτή η θεμελιώδης αρχή της κοινοβουλευτικής κυβέρνησης, ότι δηλαδή τα υπουργεία λαμβάνονται από την πλειοψηφία στη Βουλή... Ενόσω η Βασιλεία προσφέρει την εξουσία, τη διάλυση και τις επεμβάσεις ως βραβείο στις μειοψηφίες της Βουλής, θα πολλαπλασιάζονται επ' άπειρον οι μνηστήρες της εξουσίας. Όταν όμως (η Βασιλεία) αποφασίσει ειλικρινά να δηλώσει ότι μόνο την πλειοψηφία θα καλεί στην εξουσία, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι και στην Ελλάδα, όπως και αλλού, δεν θα μείνει για πολύ έκθετο το επίζηλο αυτό έπαθλο, αλλά θα συνεννοηθούν οι μειοψηφίες για τις υποχωρήσεις, που πρέπει να γίνουν σε κάθε περίπτωση, ώστε να συγχωρευθούν σε πλειοψηφία».

Άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη στην εφημερίδα *Καιροί*, 29 Ιουνίου 1874. Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, Χαρίλαος Τρικούπης. *Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 125.

2. Η κορινθιακή σταφίδα

«Η κορινθιακή σταφίδα καλλιεργείται από τον Ισθμό ως την Αρκαδία, σ' όλες σχεδόν τις ακτές, βόρειες και δυτικές, του Μοριά. Ο καρπός έχει ένα χρώμα γαλαζωπό και μέγεθος φραγκοστάφυλου. Δεν έχει κουκούτσια και είναι κρεμασμένος σε μακρούλα τσαμπιά. Μαζεύουν την κορινθιακή σταφίδα την ίδια εποχή με όλα τα άλλα σταφύλια. Μόλις την κόψουν, την ξεραίνουν στο φούρνο, την αμπαλάρουν και την στέλνουν στη Αγγλία. Αν η Ελλάδα σταματούσε να παράγει αυτούς τους μικρούς πολύτιμους καρπούς, δεν θα υπήρχαν πια ούτε plum-puddings, ούτε plum-cakes (πουτίγκες και κέικ), ούτε καμιά απ' αυτές τις λιχουδιές που έχουν για βάση τους την κορινθιακή σταφίδα. Αν η αρρώστεια της σταφίδας που κατέστρεψε στα 1852 τα δύο τρίτα της σοδειάς, είχε χτυπήσει τα κλήματα, η Αγγλία θα στερούσαν την πιο αγνή της απόλαυση και η Ελλάδα το πιο ουσιαστικό από τα εισοδήματά της».

Έντμοντ Αμπού, *Η Ελλάδα τον Όθωνος*, πρόλογος, επιμέλεια και σχολιασμός Τάσος Βουρνάς, Αθήνα, χχ., σσ. 96-97.

3. Στον ατυχή Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στο πλευρό των Ελλήνων έλαβαν μέρος και πολλοί Φιλέλληνες, αρκετοί από τους οποίους σκοτώθηκαν στα πεδία των μαχών. Προς τιμήν τους ο Κωστής Παλαμάς έγραψε το παρακάτω ποίημα:

«Ω παλικάρια αλλόγλωσσα κι αλλόφυλα και ξένα,
αλλά σαν απ' των σπλάχνων μας τα σπλάχνα φυτρωμένα.
Απ' τα νερά της Μεσογείου στα κύματα του Αδρία
Κι από του Πίνδου τα έλατα στων Άλπεων τα χιόνια
πέρα ως τη χώρα της κιτριάς κι ως τη χρυσή Ιταλία
και ως του παγοστέφανου Βοριά τα μεγαλεία
τα ονόματά σας ο τρανός ο αντίλαλος ας φέρει
ω ξένοι, απ' της Ελλάδας σας ολόφεγγο αστέρι».

Κ. Παλαμάς, *Χαιρετισμός των νεκρών Φιλελλήνων* (1897)

Ματιά στο παρελθόν

Η Μετανάστευση

Η οικονομική κρίση, που αντιμετώπισε η Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, προκάλεσε μεγάλα προβλήματα στον αγροτικό πληθυσμό της χώρας. Πολλοί άνδρες κυρίως από την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, στην πλειονότητά τους αγρότες, υποχρεώθηκαν τότε, εξαιτίας των προβλημάτων στο εμπόριο της

Έλληνες μετανάστες φτάνουν στις ΗΠΑ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

σταφίδας, να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής αποτέλεσαν δημοφιλή προορισμό των Ελλήνων μεταναστών. Εμπορικοί πράκτορες και εταιρείες ακτοπλοϊκών μεταφορών φρόντιζαν για την ασφαλή μεταφορά τους στις νέες πατρίδες. Ήταν η αφετηρία μιας μεταναστευτικής κίνησης, που επρόκειτο να συνεχιστεί και τον 20^ο αιώνα.

▲ Η ληστεία στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα αποτελούσε ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα

▲ Σκηνή από τη μάχη του Δομοκού (1897), πίνακας του Γεωργίου Ροϊλού, Αθήνα, συλλογή Λάμπρου Ευταξία

▲ Γιαννούλης Χαλεπάς, «η Κοιμωμένη», στον τάφο της Σοφίας Αφεντάκη

▲ «Τα κάλαντα», πίνακας του Νικηφόρου Λύτρα

▲ Η οδός Πανεπιστημίου στην Αθήνα το 1899, πίνακας του Π. Μαθιόπουλου, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη, συλλογή Κουτλίδη

▲ Πίνακας του Γ. Ροϊλού, «οι Ποιπταί». Εικονίζονται από τα αριστερά προς τα δεξιά οι Γ. Στρατήγης, Γ. Δροσίνης, Ι. Πολέμης, Κ. Παλαμάς, Γ. Σουρής και ο Αριστομένης Προβελέγγιος, Αθήνα, συλλογή Φιλολογικού Συλλόγου «ο Παρνασσός»

📖 Ερωτήματα

- Ποιες νομίζετε πως υπήρξαν οι σημαντικότερες εξελίξεις για το ελληνικό κράτος στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα;
- Με βάση την Πηγή 3, σε ποιους αφιερώνονται οι συγκεκριμένοι σίχοι του Παλαμά και γιατί;

Κεφάλαιο 5

Η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος, ακμαία ελληνικά κέντρα

Με το πρωτόκολλο που υπέγραψαν στο Λονδίνο οι Μεγάλες Δυνάμεις το 1830, ρυθμίστηκε το ελληνικό ζήτημα και συγκροτήθηκε ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου όμως δεν ικανοποιούσε όλες τις προσδοκίες των Ελλήνων. Τα σύνορα του νέου κράτους ήταν περιορισμένα, αφήνοντας έξω από τα όριά του πολλούς ελληνικούς πληθυσμούς καθώς και σημαντικές πόλεις, όπου ανθούσε το ελληνικό εμπόριο. Ιδιαίτερα στη **Θράκη**, στα παράλια της **Μικράς Ασίας**, στον **Πόντο** αλλά και στην απομακρυσμένη Καππαδοκία ζούσαν εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες, που ήταν Ορθόδοξοι Χριστιανοί και μιλούσαν την ελληνική, την τουρκική ή την αρμενική γλώσσα.

▲ Αποψη της Σμύρνης

Οι Έλληνες των αλύτρωτων περιοχών της Θράκης, της Μικράς Ασίας αλλά και του Πόντου, κυρίως αυτοί που κατοικούσαν στις μεγάλες πόλεις, είχαν υποστεί το 1821 αρκετές διώξεις από τους Τούρκους. Σταδιακά όμως και ιδίως μετά το 1856 οι συνθήκες ζωής τους βελτιώθηκαν, έπειτα από τις μεταρρυθμίσεις που επέβαλλαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι Μεγάλες Δυνάμεις και τις πρωτοβουλίες που ανέπτυξε το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Οι υπόδουλοι Έλληνες, υπό την ηγεσία του τοπικού μητροπολίτη, διοικούνταν από εκλεγμένους δημογέροντες, από εφόρους που φρόντιζαν για την εκπαίδευση και από τις επιτροπές των ναών. Μόνο στον Πόντο ο μητροπολίτης ήταν κάτω από την εξουσία του Τούρκου διοικητή.

Αργότερα εγκαταστάθηκαν στις περιοχές αυτές Έλληνες πρόξενοι και εμπορικοί αντιπρόσωποι, οι οποίοι σε συνεργασία με τους κληρικούς υπεράσπιζαν τα συμφέροντα των Ελλήνων. Κατά τον 19^ο αιώνα οι Έλληνες υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανέπτυξαν σημαντική εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα. Στην Κωνσταντινούπολη είχε ιδρυθεί το 1836 η «Κεντρική Εκκλησιαστική και Πνευματική Επιτροπή», που *επόπτευε* την εκτύπωση βιβλίων για την εκπαίδευση, προωθούσε τη συστηματική καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας και ίδρυε Αρρεναγωγεία για τα αγόρια και Παρθεναγωγεία για τα κορίτσια.

Προς την ίδια κατεύθυνση εργάζονταν οι φιλολογικοί σύλλογοι και διάφορα σωματεία. Καθώς η βοήθεια από το ελληνικό κράτος ήταν γενικά περιορισμένη, οι Έλληνες της περιοχής κάλυπταν μόνοι τους τις δαπάνες των πνευματικών δραστηριοτήτων τους.

Η Θράκη ήταν χωρισμένη σε δυο επαρχίες, της Κωνσταντινούπολης και της Αδριανούπολης, ενώ περιελάμβανε εδάφη έως την Κομοτηνή. Τους συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς της Θράκης αραίωναν οι αναγκαστικοί εξισλαμισμοί, οι μεταναστεύσεις εξαιτίας *επιδημιών*, στρατολογιών και πολέμων ή και οι εκβουλγαρισμοί κατοίκων, όπως στην *Ανατολική Ρωμυλία*. Παρόλες τις δυσκολίες όμως, η οικονομική δραστηριότητα των Ελλήνων ήταν τόσο ανεπτυγμένη, ώστε γίνονταν εξαγωγές π.χ. σιταριού ή καπνών της Ξάνθης.

Στη Μικρά Ασία και στον Πόντο, μετά από τις πρώτες μεταναστεύσεις Ελλήνων προς τη Ρωσία και *στα ενδότερα της Ανατολίας*, ο ελληνικός πληθυσμός αυξήθηκε κατά πολύ. Την ίδια εποχή πήρε μεγάλες διαστάσεις το ζήτημα των κρυπτοχριστιανών (κλωστών). Πρόκειται για Χριστιανούς που μόνο φαινομενικά είχαν αποδεχθεί τη μουσουλμανική θρησκεία. Οι Έλληνες της περιοχής διακρίθηκαν στο εμπόριο και τη ναυτιλία. Καλλιέργησαν επίσης για αιώνες τα γράμματα ιδρύοντας ξακουστά σχολεία, όπως η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας και εκδίδοντας εφημερίδες ή βιβλία.

Αλλά και οι Έλληνες που ζούσαν στην περιοχή της Καππαδοκίας προόδευαν, παρά τη γεωγραφική τους απομόνωση και τη βαριά φορολογία. Επίσης αρκετά βιβλία τυπώθηκαν στα караμανλίδικα, στην τουρκική δηλαδή γλώσσα αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες.

Γλωσσάρι

Εποπτεύω: Επιβλέπω.

Επιδημία: Η εξάπλωση αρρώστιας σε μια περιοχή σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Ανατολική Ρωμυλία: Περιοχή στην οποία κατοικούσαν πολλοί Έλληνες. Σήμερα αποτελεί τμήμα της Βουλγαρίας.

Ενδότερα: Το εσωτερικό, η ενδοχώρα.

Ανατολία: Η Μικρά Ασία.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Περιγραφή των Σμυρνιών

«Ξύπνιοι, ευκίνητοι, ευφρόνες και εξαιρετικά διασκεδαστικοί, οι Έλληνες της Σμύρνης είναι καφετζήδες, παντοπώλες ή βαρκάρηδες: τρία επαγγέλματα που τα προτιμούν στην κατώτερη τάξη, όπως οι συμπατριώτες τους της ανώτερης τάξης διαλέγουν το επάγγελμα του δικηγόρου ή του γιατρού. Αν είσαι καφετζής, φλυαρείς όλη μέρα, μαθαίνεις όλα τα νέα, μιλάς για τα πολιτικά, βρίζεις τους Τούρκους, κινείσαι, δρας και αγωνίζεσαι με τον τρόπο σου για τη Μεγάλη Ιδέα. Αν είσαι παντοπώλης, πουλάς λίγο απ' όλα, εμπορεύεσαι, συναλλάσσεσαι, πράγματα που αποτελούν ατέλειωτη ευτυχία για έναν Έλληνα. Αν είσαι βαρκάρης, βρίσκεσαι διαρκώς συντροφιά με τη θάλασσα, αυτή την παλιά φίλη των απογόνων του Οδυσσέα, κινείσαι δεξιά-αριστερά στο πήγαιν' έλα του λιμανιού, γνωρίζεις καινούργια πρόσωπα, ρωτάς τους ταξιδιώτες που 'ρχονται από μακριά, φιλονικείς μαζί τους για την τιμή της μεταφοράς – άλλη μια σπάνια απόλαυση για τον Έλληνα. Πρόκειται για μια φυλή διασκεδαστική και τελικά συμπαθητική, παρά τα ελαττώματά της, υπομονετική, ανθεκτική, ολιγαρκή και ελαφρά επίμονα προσηλωμένη στην ακατάβλητη προσδοκία της».

G.Deschamps, *Στους δρόμους της Μικρασίας. Οδοιπορικό 1890*, μετάφραση Σ. Κασεσιάν, Αθήνα 1990, σ. 159.

2. Αναφορά Βρετανού Υποπρόξενου στην Τραπεζούντα προς το βρετανικό Υπουργείο των Εξωτερικών. Τραπεζούντα, 10 Νοεμβρίου 1857

«Έχω την τιμή να σας πληροφορήσω ότι τον περασμένο Ιούλιο εξακρίβωσα ότι 600, περίπου, ελληνικές οικογένειες, κυρίως χτίστες, κάτοικοι της Σάντας, ενός χωριού αυτής της περιοχής, επρόκειτο να μεταναστεύσουν στο Πότι της Ρωσίας. Ο Ρώσος Πρόξενος τους υποσχέθηκε εργασία στην κατασκευή του λιμανιού και της πόλης και διανομή μιας μεγάλης έκτασης γης καθώς και άλλα προνόμια. Όταν το έμαθα, αναζήτησα κάποιους από τους πλέον αξιόπιστους ανθρώπους τους, οι οποίοι αρνήθηκαν ότι αυτό το γεγονός είχε κάποια σχέση με τον Ρώσο Πρόξενο. Δήλωσαν όμως ότι σκόπευαν να μεταναστεύσουν στη Ρωσία, εκτός αν τύχουν σωστής μεταχείρισης από τις τοπικές τουρκικές αρχές, εναντίον των οποίων έχουν αρκετά δικαιολογημένα παράπονα».

Κώστα Φωτιάδη, *Πτυχές της ιστορίας του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 81.

Ματιά στο παρελθόν

Η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων

Το τέλος του 19^{ου} αιώνα χαρακτηρίστηκε επίσης και από την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Επρόκειτο για μια πρωτοβουλία του Γάλλου βαρόνου Πιέρ ντε Κουμπερτέν, ο οποίος εμπνεύστηκε από τα αρχαία ελληνικά αθλητικά ιδεώδη και θέλησε να τα αναβιώσει. Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες της σύγχρονης εποχής, μετά από πρόταση του Δημήτριου Βικέλα, πραγματοποιήθηκαν στο Παναθηναϊκό Στάδιο της Αθήνας. Ξεκίνησαν στις 5 Απριλίου του 1896. Από τις μεγάλες επιτυχίες των αθλητών ιδιαίτερα συγκινητική για τους Έλληνες ήταν η νίκη του Σπύρου Λούη στο αγώνισμα του μαραθωνίου δρόμου.

Ο Σπύρος Λούης

1

▲ Άποψη της Τραπεζούντας

2

▲ Το «Φροντιστήριο Τραπεζούντας»

3

▲ Άποψη της Προύσας

📖 Ερωτήματα

- Σε τι νομίζετε πως αποσκοπούσε η πνευματική δραστηριότητα των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19^ο αιώνα;
- Με βάση την Πηγή 2, για ποιους λόγους παρουσιάζονται Έλληνες του Πόντου να επιθυμούν να αποχωρήσουν από την πατρίδα τους;

Κεφάλαιο 6

Η κρίση στα Βαλκάνια

Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία αντιμετώπισε πολλά προβλήματα και άρχισε σταδιακά να χάνει εδάφη. Την ίδια εποχή οι βαλκανικοί λαοί αγωνίζονταν για την ελευθερία τους.

▲ Γελοιογραφία που απεικονίζει τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής να «κατασπαράζουν» την Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19^ο αιώνα ενθάρρυνε τους υπόδουλους βαλκανικούς λαούς να ξεγερθούν, διεκδικώντας την ελευθερία τους. Πρώτοι οι Έλληνες δημιούργησαν ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Στη συνέχεια και οι άλλοι βαλκανικοί λαοί κατάφεραν να κερδίσουν την ανεξαρτησία ή την αυτονομία τους. Ωστόσο, οι Τούρκοι εξακολουθούσαν να κατέχουν πολλά εδάφη της Βαλκανικής Χερσονήσου, στα οποία κατοικούσαν διάφορες εθνότητες.

Καθώς ο 19^{ος} αιώνας πλησίαζε προς το τέλος του, μεγάλωναν οι εθνικοί ανταγωνισμοί μεταξύ των λαών για τη διεκδίκηση των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια. Οι εδαφικές διεκδικήσεις των βαλκανικών λαών και τα συγκρουόμενα εμπορικά και άλλα οικονομικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία περιέπλεξαν ακόμη περισσότερο το σύνθετο *Ανατολικό Ζήτημα*.

Το 1875 ξέσπασε εξέγερση στην Ερζεγοβίνη και τον επόμενο χρόνο το επαναστατικό κίνημα επεκτάθηκε στη Βουλγαρία, τη Σερβία και το Μαυροβούνιο. Ο Σουλτάνος μετέφερε στρατιωτικές δυνάμεις προς τις επαναστατημένες περιοχές αλλά το 1877 μπήκε στον πόλεμο και η Ρωσία, η οποία ενδιαφερόταν για τους σλαβικούς λαούς των Βαλκανίων, καθώς έτσι εξυπηρετούνταν καλύτερα τα συμφέροντά της. Η Ρωσία νίκησε και η ηττημένη Τουρκία υποχρεώθηκε να υπογράψει τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος του 1878). Η συνθήκη αυτή προέβλεπε την ίδρυση αυτόνομου βουλγαρικού κράτους, που θα περιελάμβανε ολόκληρη σχεδόν τη Μακεδονία, σε βάρος των ελληνικών διεκδικήσεων.

Οι υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις όμως αντέδρασαν στην εφαρμογή της συνθήκης, καθώς τα συμφέροντά τους επέβαλαν να διατηρηθούν τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να εμποδιστεί η επέκταση της Ρωσίας προς τη Μεσόγειο.

Σε συνέδριο που έγινε στο Βερολίνο το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, υπογράφηκε νέα συνθήκη, που αντικατέστησε τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και περιείχε ευνοϊκότερους όρους για την Τουρκία. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου (Ιούλιος του 1878), η Βουλγαρία παρέμεινε αυτόνομη αλλά έχασε τις περισσότερες περιοχές που της είχαν αποδοθεί με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, ανάμεσά τους και τη Μακεδονία. Η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Ρουμανία κέρδισαν την ανεξαρτησία τους. Τέλος, η Ανατολική Ρωμυλία έγινε αυτόνομη ηγεμονία.

Το 1885 η Βουλγαρία προσάρτησε την Ανατολική Ρωμυλία. Η Ελλάδα αντέδρασε κηρύσσοντας *επιστράτευση*, αλλά οι Μεγάλες Δυνάμεις με παρέμβασή τους εμπόδισαν μια πολεμική σύγκρουση. Ωστόσο, η *αντιπαράθεση* των εθνικών διεκδικήσεων έγινε μεγαλύτερη στις αρχές του 20^{ού} αιώνα, καθώς ένας μεγάλος πόλεμος, ο Πρώτος Παγκόσμιος, επρόκειτο να ξεκινήσει.

Γλωσσάρι

Ανατολικά Ζήτητα: Είναι το ζήτημα της διανομής των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα είχε αρχίσει να παρακμάζει.

Επιστράτευση: Η κλήση στα όπλα για ενδεχόμενο πόλεμο.

Αντιπαράθεση: Αντιπαλότητα, σύγκρουση.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Απόψεις του Χαρίλαου Τρικούπη για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Εθνική ιδέα του ελληνισμού είναι η απελευθέρωση των ελληνικών εδαφών και η σύσταση ενιαίου ελληνικού κράτους, που να περιλαμβάνει ολόκληρο το ελληνικό έθνος. Το δίκαιο αυτής της ιδέας το αναγνώρισε η Ευρώπη, το αναγνώρισε επίσης και η Τουρκία μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους. Δεν θα είχε καμία σημασία η επανίδρυση βασιλείου, όπως η σημερινή Ελλάδα, εάν αυτή δεν εθεωρείτο πυρήνας και πρόδρομος της σύμπτυξης, όταν έλθει το πλήρωμα του χρόνου, ολόκληρου του ελληνισμού σε ελεύθερο κράτος. Επομένως προς τον σκοπό αυτό έχει καθήκον να εργάζεται η Ελλάδα, τίμια και θαρραλέα, σεβόμενη τη διεθνή νομιμότητα, απολαμβάνοντας τη διεθνή αναγνώριση και προσφέροντας στους άλλους, ό,τι απαιτεί για την ίδια».

Άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη στην εφημερίδα *Ωρα*, 2 Ιουλίου 1876. Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, Χαρίλαος Τρικούπης. *Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 289.

2. Απόψεις του Βρετανού υπουργού των Εξωτερικών Marquis Salisbury το 1877 για το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

«Στη διάρκεια των ταξιδιών μου δεν έτυχε να συναντήσω έστω και έναν φίλο των Τούρκων. Απλούστατα, δεν υπάρχει. Οι περισσότεροι (συνομιλητές μου) πιστεύουν ότι ήρθε το τέλος τους. Μερικοί σκέπτονται ότι το ενδεχόμενο αυτό ίσως μπορεί προς το παρόν να αναβληθεί. Κανείς όμως δεν διατύπωσε την άποψη ότι θα μπορούσε να συντηρηθεί (η Οθωμανική Αυτοκρατορία) για πολύ ακόμα. Δεν ήμουν καθόλου προτοιασμένος για μια τέτοια ομόφωνη γνώμη».

Ευάγγελου Κωφού, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα 1875-1881*, Αθήνα 2001, σ. 69.

3. Απόσπασμα από τις απόψεις του στελέχους του βρετανικού Φιλελεύθερου Κόμματος Charles Dilke, Λονδίνο 15 Ιανουαρίου 1878

«Τι είδους Ελλάς είναι η Ελλάς που δεν περιλαμβάνει τη Λήμνο, τη Λέσβο ή Μυτιλήνη, τη Χίο, τον Όλυμπο, την Όσσα, το Άγιο Όρος; Όχι μόνο το μεγαλύτερο μέρος, αλλά και το πιο ελληνικό μέρος της Ελλάδας παραλήφθηκε από το ελληνικό Βασίλειο. Η Κρήτη και τα νησιά, η ακτή της Θράκης και η ελληνική αποικία της Κωνσταντινούπολης είναι η ελληνική Ελλάς».

Ευάγγελου Κωφού, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα 1875-1881*, Αθήνα 2001, σ. 161.

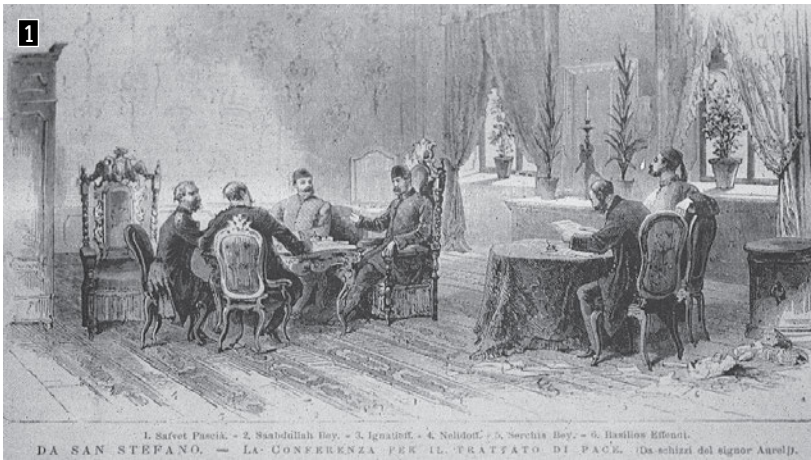
Ματιά στο παρελθόν

Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα διευκόλυνε την εξέγερση των υπόδουλων σε αυτήν βαλκανικών λαών. Δεν έλειψαν, βέβαια, οι προσπάθειες Σουλτάνων να σταματήσουν την κατάρρευση. Οι Σουλτάνοι αυτοί προχώρησαν σε διάφορες μεταρρυθμίσεις, κυρίως στη διοίκηση, οι οποίες αποκαλούνται «περίοδος του Τανζιμάτ». Ωστόσο, οι μεταρρυθμίσεις που έγιναν δεν είχαν ικανοποιητικά αποτελέσματα.

Ο μεταρρυθμιστής Σουλτάνος Αμπντούλ Μετζίτ Α΄

◀ Απεικόνιση των συζητήσεων που οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (1878)

▲ Οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, Αγγλία, Αυστροουγγαρία και Ρωσία, παρομοιάζονται με γάτες που έχουν μπλεχθεί στο κουβάρι που φέρει την ένδειξη Ανατολικό Ζήτημα, *Puck*, Νέα Υόρκη, 1878

◀ Χάρτης με τις μεταβολές των συνόρων στα Βαλκάνια το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Η περιοχή της Θεσσαλίας (ροζ χρώμα) ενσωματώθηκε στην Ελλάδα (κίτρινο χρώμα) το 1881

🗨️ Ερωτήματα

- Τι γνωρίζετε για τις συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και του Βερολίνου;
- Ποιες περιοχές θεωρεί ο Βρετανός πολιτικός στην Πηγή 3 πως θα έπρεπε να ανήκουν στο ελληνικό κράτος; Βρίσκετε ομοιότητες στις απόψεις του με τις θέσεις που εκφράζει ο Τρικούπης στην Πηγή 1;

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Ελλάδα στον 19^ο αιώνα

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Ο Όθωνας ήταν ο πρώτος βασιλιάς της Ελλάδας από το 1833 έως το 1862. Τον διαδέχθηκε το 1863 ο Γεώργιος ο Α΄.
- Το 1844 ο Όθωνας υποχρεώθηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα, το οποίο περιορίζει τις εξουσίες του βασιλιά προς όφελος του Κοινοβουλίου.
- Τα σύνορα του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ήταν περιορισμένα. Προκειμένου να επεκταθούν τα σύνορα και να απελευθερωθούν οι υπόδουλοι Έλληνες, προωθήθηκε η πολιτική της «Μεγάλης Ιδέας».
- Τον 19^ο αιώνα οι κυβερνήσεις προσπάθησαν να εκσυγχρονίσουν τη χώρα. Την περίοδο της πρωθυπουργίας του Χαρίλαου Τρικούπη κατασκευάστηκαν πολλά μεγάλα έργα. Όμως οι μεγάλες οικονομικές δαπάνες οδήγησαν τελικά την Ελλάδα σε χρεοκοπία.
- Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, εκτός από τους Έλληνες, αρκετοί ακόμη βαλκανικοί λαοί κέρδισαν την ελευθερία τους και σχημάτισαν δικά τους εθνικά κράτη.